

БЪЛГАРСКИТЕ ВОЕННИ СЪДИЛИЩА
И ПРАВОТО НА СПРАВЕДЛИВ СЪДЕБЕН ПРОЦЕС

Илмира Илиева

BULGARIAN MILITARY COURTS
AND THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Илмира Илиева

Abstract: This article examines the organization and functioning of Bulgarian military courts to determine to what extent they are compatible with fair trial standards. The guarantees and institutional requirements for providing the right to a fair trial are analyzed in the light of the European Convention on Human Rights and the practice of the European Court of Human Rights. This research is focused on the issue whether Bulgarian military courts could provide a fair trial, held by an independent and impartial court, mainly with regard to civil citizens. For the purpose of the research is scrutinized the ECHR Judgment from 28.11.2019 on the case *Mustafa vs. Bulgaria*.

Keywords: right to a fair trial, right of access to court, independence and impartiality, military court (court-martial), military penal procedure.

I. Правото на справедлив процес съгласно чл. 6, § 1 ЕКЗПЧОС

Правото на справедлив съдебен процес е регламентирано в чл. 6, § 1 ЕКЗПЧОС: „Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения или основателността на каквото и да било наказателно обвинение срещу него, има право на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок от независим и непристрастен съд, създаден в съответствие със закона [...]“.

Всяко лице има право делото му да бъде разгледано от съдебен орган при изискванията за справедлива процедура. Даден спор следва да бъде разрешен от „съд с пълна компетентност“, който има правомощие да се произнесе по правната и по фактическата страна на спора, а достъпът до съд трябва да е „действителен и възможен“.

Съдът следва да е независим и непристрастен, за да осигури справедливо и публично гледане на делото¹.

В практиката на ЕСПЧ понятието „съд“ се характеризира „в същностния смисъл на термина с наличието на съдебна функция, която означава решаване на въпроси в рамките на неговата компетентност на основата на правни норми и след производство, проведено по предписан начин“. Той трябва да отговаря и на редица допълнителни изисквания – независимост, непристрастност, гаранции, предоставени от самата процедура².

Съдът във всички случаи следва да е „сздаден въз основа на закон“. Това изискване отразява принципа за върховенството на правото. Понятието „закон“ обхваща нормите, регулиращи създаването и компетентността на съдебните органи. Съд, „сздаден въз основа

¹ По-подробно за правото на справедлив процес и правото на достъп до съд вж. **Чинова, М.** Досъдебното производство по НПК. Теория и практика. София: Сиела, 2013, 16–20.

² Ръководство по чл. 6 на Конвенцията. Право на справедлив съдебен процес (наказателноправен аспект). Страсбург, Съвет на Европа/ Европейски съд по правата на човека, 2014, с. 13. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_BUL.pdf

на закон“, обхваща не само правното основание за съществуването съда, но и спазването от този съд на конкретните правила, които регулират неговата дейност, определяне компетентността на съда, определянето на състава на съда по всяко дело. По този начин се гарантира, че „организацията на съдебната система в едно демократично общество не зависи от усмотрението на изпълнителната власт, а се регулира от законодателство, произтичащо от парламента“³.

Правото на справедливо гледане на делото изисква делото да бъде разгледано от „**независим и непристрастен съд**“, създаден въз основа на закон. Изискванията за независимост и непристрастност се отнасят еднакво към професионалните съдии и към непрофесионалните съдии (съдебни заседатели, членове на жури).

ЕКПЧ изисква **независимост** на съда от другите клонове на властта – изпълнителната и законодателната власт, както и от страните по делото. Т.е. трябва да се осигури недопускане на влияние на каквито и да било странични фактори – външни за системата, в самата съдебна система или по конкретно дело. Изискването за независимост предполага членовете на състава на съда да са свободни от неправомерно влияние извън съдебната система, както и вътре в нея⁴. В практиката на ЕСПЧ са възприети следните *критерии за оценка на независимостта на съда*: начина на назначаване на неговите членове и продължителността на техния мандат; наличие на гаранции срещу външно давление; дали органът създава видимост за независимост⁵.

Безпристрастността според Конвенцията „обикновено означава липса на предразсъдък или пристрастие, а тяхното наличие може да се проверява чрез различни способи“⁶. При *оценка на безпристрастността* ЕСПЧ е възприел два подхода – субективен и обективен подход. При *субективния подход* се взема под внимание личното убеждение или интерес на конкретен съдия по делото. При *обектив-*

ния подход се преценява дали съдът е предоставил достатъчни гаранции за изключване на всякакво легитимно съмнение в това отношение. Дали случаят следва да се разгледа през призмата на единия или на другия, или и на двата подхода, зависи от конкретните факти⁷.

Ситуации, в които може да възникне въпросът за липса на безпристрастност, биха могли да са от функционално естество и от личен характер. Ситуации от *личен характер* произтичат от поведението на съдиите по конкретно дело. Ситуациите от *функционално естество* засягат например осъществяването на различни функции в рамките на съдебния процес от едно и също лице или йерархични взаимоотношения, или други връзки с друг участник в производството.

По повод на военните съдилища в някои решения на ЕСПЧ са изразени съмнения относно независимостта и безпристрастността на съда именно поради наличието на йерархични връзки. В този смисъл са решенията *Incal v. Turkey*, *Ibrahim Ülger v. Turkey*: „*Възможно е съдебният процес над цивилни граждани от съд, който се състои частично от членове на въоръжените сили, да повдигне основателни опасения, че съдът може да позволи недопустимо влияние поради пристрастия [...] Цялостното производство е лишено от видимост на провеждането му от независим и непристрастен съд*“. В същия смисъл е решение *Ergin v. Turkey*: „*Ситуации, при които военен съд има компетентност да съди цивилен гражданин за действия против въоръжените сили, могат да повдигнат разумни съмнения в обективната безпристрастност на такъв съд. Съдебна система, в която военен съд е компетентен да съди лице, непринадлежащо към въоръжените сили, може лесно да се възприеме като свеждаща до нула дистанцията, която трябва да съществува между съда и страните в наказателното производство, дори когато има достатъчно гаранции за независимостта на такъв съд*“. В друго решение *Martin v. the United Kingdom* ЕСПЧ

³ Пак там, 14–15.

⁴ Пак там, 15–16.

⁵ Пак там, с. 16; вж. също решение на ЕСПЧ *Findlay v. the United Kingdom*, § 73.

⁶ Пак там, с. 17; вж. също решение на ЕСПЧ *Kyprianou v. Cyprus*, § 11.

⁷ Пак там, с. 17; вж. също решение на ЕСПЧ *Kyprianou v. Cyprus*, § 118, 119, 121.

подчертава, че „определянето на основателността на наказателно обвинение срещу цивилни граждани от военни съдилища може да се смята за съвместимо с член 6 само в изключителни случаи“⁸.

Във връзка с изискванията на чл. 6 ЕК-ЗПЧОС и практиката на ЕСПЧ е анализирана дейността на българските военни съдилища - доколко е осигурено правото на справедлив процес и дали са изпълнени изискванията за независимост и безпристрастност на съда. В тази връзка е коментирано и решението Мустафа с/у България от 28.11.2019 г.

II. Компетентност на българските военни съдилища по отношение на граждански (цивилни) лица

Българските военни съдилища са специализирани правораздавателни органи, част от общата съдебна система на страната⁹. Те са съдилища със специална подсъдност, регламентирана в чл. 396 НПК¹⁰. Установена е *пълна компетентност* на военните съдилища по отношение на военнслужещи и лицата с военни звания (за всички престъпления) и *ограничена компетентност* по отношение на граждански лица, работещи в определени структури (за деяния, извършени при или по повод изпълнение на службата). При съучастие или съизвършителство, когато едно от лицата е подсъдно на

военен съд, делото се разглежда от този съд (чл. 396, ал. 2 НПК).

Граждански (цивилни) лица биха били подсъдни на военен съд в следните хипотези:

Граждански лица на служба в Министерството на отбраната, в Българската армия и в структурите на подчинение на министъра на отбраната (за деяния, извършени при или по повод изпълнение на службата). Това са служителите в посочените ведомства, които нямат военно звание, лицата с военно звание попадат в хипотезата на чл. 396, ал. 1, т. 1 НПК.

Граждански лица на служба в Националната служба за охрана (НСО) и граждански лица на служба в Държавна агенция „Разузнаване“ (ДАР) (за деяния, извършени при или по повод изпълнение на службата). Военните лица от структурите на НСО са подсъдни на военен съд на основание чл. 396, ал. 1 т. 3 НПК.

Граждански лица, подсъдни на военен съд при съучастие/съизвършителство (чл. 396, ал. 2 НПК). Когато един от участниците в престъпното деяние попада в категориите лица, посочени в чл. 396, ал. 1 НПК, делото подлежи на разглеждане от военен съд. Под участие в престъплението следва да се разбира както съучастие (при умишлени престъпления), така и съизвършителство (при непредпазливи деяния).

⁸ Пак там, с. 20; вж. също решения на ЕСПЧ *Incal v. Turkey*, *Ibrahim Ülger v. Turkey*, *Ergin v. Turkey*, *Martin v. the United Kingdom*.

⁹ Вж. **Петков, Пл.** Състояние и проблеми на съвременното българско военно правосъдие. - В: Политика за сигурност и отбрана – актуални проблеми на националната и международната сигурност. С.: Военна академия, 2010, 159–164.

¹⁰ Чл. 396. (1) На военните съдилища са подсъдни делата за престъпления, извършени от:

1. (изм. – ДВ, бр. 42 от 2015 г.) военнслужещи;
2. (нова – ДВ, бр. 109 от 2007 г., в сила от 01.01.2008 г., отм. – ДВ, бр. 109 от 2008 г.)
3. (предишна т. 2 – ДВ, бр. 109 от 2007 г., в сила от 01.01.2008 г.) генерали, офицери и лица от сержантския и редовия състав от други министерства и ведомства;
4. (предишна т. 3 – ДВ, бр. 109 от 2007 г., в сила от 01.01.2008 г., изм. – ДВ, бр. 20 от 2012 г., в сила от 10.06.2012 г.) резервистите при изпълнение на активна служба в доброволния резерв и лицата на военновременна служба;
5. (предишна т. 4 – ДВ, бр. 109 от 2007 г., в сила от 01.01.2008 г., отм. – ДВ, бр. 109 от 2008 г.)
6. (предишна т. 5, изм. и доп. – ДВ, бр. 109 от 2007 г., в сила от 01.01.2008 г., изм. – ДВ, бр. 109 от 2008 г., изм. – ДВ, бр. 79 от 2015 г., в сила от 01.11.2015 г.) гражданските лица на служба в Министерството на отбраната, в Българската армия и в структурите на подчинение на министъра на отбраната, в Националната служба за охрана, в Държавна агенция „Разузнаване“ при или по повод изпълнение на службата им.

(2) На военните съдилища са подсъдни и делата за престъпления, в осъществяването на които са участвали и граждански лица

В първите две хипотези посочените категории граждански лица са подсъдни на военен съд за деяния, извършени при или по повод изпълнение на службата им. В третата хипотеза (при съучастие/съизвършителство) може да се получи ситуация, при която цивилно лице да е подсъдно на военен съд за деяние, което няма никакво отношение към военната служба. Това е така, понеже военните лица са подсъдни на военен съд за всички престъпни деяния, независимо дали са свързани с военната служба.¹¹

Именно при тази хипотеза се поставя под съмнение независимостта и безпристрастността на военния съд, когато разглежда дела за престъпления, в извършване на които са участвали граждански лица, без да са свързани с нарушаване на военния ред и военната служба.

III. Решение на ЕСПЧ от 28.11.2019 г. по делото Мустафа срещу България

В това решение ЕСПЧ стига до извода, че е налице нарушение на изискванията на чл. 6 ЕКЗПЧОС за справедлив съдебен процес, когато става въпрос за съдене на цивилни лица от военен съд.

Жалбоподателят е бил обвинен за престъпления по чл. 321 и чл. 242 НК, като едно от другите лица, обвинени за участие в организираната престъпна група, е бил военнослужещ по време на извършване на инкриминираната дейност. Според правилата за подсъдността цялото дело е подсъдно на военен съд (чл. 396, ал. 2, вр. ал. 1, т. 1, вр. чл. 411а, чл. 7 НПК), в случая военен съд – град Сливен. Делото е разгледано на три инстанции, като жалбоподателят е признат за виновен за престъпление по чл. 242, ал. 1, б. „д“ и оправдан за престъплението по чл. 321, ал. 3, пр. 2, т. 1 вр. ал. 1.

Г-н Мустафа твърди, че е нарушено правото му на справедлив процес съгласно член 6 ЕКЗПЧОС, тъй като делото е разгледано от военен съд. За такова нарушение се твърди в касационната жалба и въпросът е разгледан от Върховния касационен съд. В касационната жалба това е наведено като касационно основание по чл. 348, ал. 1, т. 2, вр. ал. 2, т. 1 НПК – съществено нарушение на процесуалните правила, довело до ограничаване на процесуалните права на подсъдния. **Върховният каса-**

ционен съд е приел, че не е налице съществено процесуално нарушение, като излага подробни мотиви за това, позовавайки се и на практиката на ЕСПЧ. Съгласно практиката на ЕСПЧ „Когато се преценява дали един съд може да се счита за независим по чл. 6, ал. 1 от Конвенцията, трябва да бъдат взети под внимание начинът на назначаване и срокът на мандата на членовете му, съществуването на гаранции срещу външен натиск, както и обстоятелството дали в обществото има или не видимост за независимостта. Не може да се твърди, че Конвенцията абсолютно изключва юрисдикцията на военните съдилища по отношение на цивилни граждани, но такива правомощия трябва да бъдат обект на специална проверка. Статутът на военните съдии осигурява определени гаранции за независимост и безпристрастност, например, военните съдии имат същата професионална подготовка и разполагат със същите конституционни гаранции като цивилните си колеги...“ (Решение „Поп и други срещу Румъния“, Решение „Масзни срещу Румъния“). В своето решение ВКС правилно посочва, че „военнослужещите от военните съдилища и прокуратури се приемат и освобождават от военна служба след решение на Висшия съдебен съвет за назначаването им и освобождаването им като съдии, прокурори и следователи. Военните звания им се дават от съответния административен ръководител на съда или прокуратурата, а униформата и отличителните им знаци се утвърждават от ВСС по предложение на Председателя на Върховния касационен съд и Главния прокурор, съгласувано с Министъра на отбраната. Получават възнаграждение, определено от ВСС, а материалното им осигуряване и обезщетения по ЗОВСРБ им се дължат, само ако ЗСВ не е предвидил друго. Военните съдии не сключват договор за кадрова военна служба по ЗОВС, а се назначават от ВСС, по реда на ЗСВ, и едва след това получават военно звание, при условията на ЗОВСРБ. Тяхното поощряване, санкциониране, освобождаване от длъжност се осъществява по реда и при условията на ЗСВ, което изключва йерархичната им подчиненост на Министъра на отбраната, а оттам, и липсва основание да се считат подчинени на военната дисциплина.“

¹¹ Вж. напр. Р. № 153/12.09.2018 г., ВКС, I н. о.

В този смисъл не може да има съмнение за безпристрастността на военните магистрати, доколкото те отговарят на същите изисквания и се назначават по същия ред, както магистратите в общите съдилища и прокуратури.

Европейският съд по правата на човека стига до по-различен извод, като приема, че има основания за съмнения относно независимостта и безпристрастността на военните съдии.

За да постанови решението си по делото Мустафа с/у България ЕСПЧ се е позовал на няколко международни акта, а именно: **Проект на принципи за правораздаване от страна на военните съдилища**: доклад, представен от специалния докладчик на Подкомисията на Организацията на обединените нации за насърчаване и защита на правата на човека (Доклад E/CN.4/2006/58) и **Резолюция относно целостта на съдебната система** от 23 март 2012 г., приета от Съвета по правата на човека на ООН (A/HRC/RES/19/31). В цитираните документи са установени следните принципни положения: създаване на военни съдилища от Конституцията или законодателството; спазване на нормите на международното право; функционална компетентност на военните съдилища; случаи, в които цивилните лица не попадат под юрисдикцията на военните съдилища; право на компетентен, независим и безпристрастен съд. В *Проекта на принципи за правораздаване от страна на военните съдилища* е посочено, че: „принципно цивилните лица трябва да не попадат под юрисдикцията на военните съдилища. При всички обстоятелства държавата гарантира, че цивилните лица, обвинени в престъпление от каквото и да е естество, ще бъдат съдени от гражданските съдилища“, както и че: „компетентността на военните съдилища трябва да бъде ограничена до военни престъпления, извършени от военнослужещи. Военните съдилища могат да съдят лица, присвоени на военно положение за престъпления, строго свързани с упражняването на присвоената им длъжност.“ С *Резолюцията относно целостта на съдебната система* се „призовават държавите, които са създали военни съдилища или специални съдилища, за да съдят извършителите на престъпления, да гарантират, че тези съдилища представляват неразделна част

от общата съдебна система и че прилагат надлежни процедури, признати от международното право като гаранция за справедлив процес, по-специално правото на обжалване на присъда и наложено наказание“.

В мотивите си ЕСПЧ посочва, че „елементи като задължението на военните съдии да се подчиняват на военната дисциплина, формалната им принадлежност към военните, както и статутът на съдебните заседатели, които са военни офицери от действащата армия (и са избирани по предложение на командирите на воинските подразделения), дават основание да се смята, че военните съдилища в България не могат да бъдат приемани като еквивалентни на гражданските съдилища.“ Считаме, че този извод на ЕСПЧ се дължи на недостатъчно задълбочено проучване и разбиране на системата на българското военно правосъдие.

Мотивите на ЕСПЧ са идентични с тези на решенията *Поп и други срещу Румъния* и *Масзни срещу Румъния*. ЕСПЧ е направил аналог със ситуацията в Румъния, но организацията на военното правосъдие е различна. Българските военни съдилища не принадлежат към военното ведомство и съответно съдиите не са подчинени на военната йерархия. Военните съдилища в РБ са част от общата съдебна система, а съдиите се назначават от Висшия съдебен съвет по предвидения в Закона за съдебната власт ред. След като бъдат назначени, те получават военно звание по ред, регламентиран в ЗСВ и ЗОВСРБ. Военното звание на съдиите не е признак за принадлежност към въоръжените сили. В миналото военните съдилища са били организирани в самостоятелно обособена система към Министерство на отбраната. Съгласно отменените военно-съдебни закони (от 1897 г., 1938 г. и 1949 г., последният отменен през 1956 г.) военните съдии са били военнослужещи с юридическо образование и са били назначавани от Военно-съдебна служба към военното министерство. Може да се каже, че тогава военните съдии са били военнослужещи с юридическо образование, докато сега те са *юристи с военно звание*. Понастоящем военните съдилища са специализирани правораздавателни органи в общата съдебна система на страната. Изискванията и редът за назначаване на военните магистрати са същите като за общите съдилища. Военни-

те съдии нито имат „формална принадлежност към военните“, нито „се подчиняват на военната дисциплина“, както е посочено в мотивите на решението на ЕСПЧ.

В този смисъл Върховният касационен съд на РБ правилно е посочил (в своето решение по делото на г-н Мустафа), че „военните съдии се ползват със същите конституционни гаранции като тези, с които се ползват гражданските съдии, за тях се прилагат същите правила за възнаграждение, за назначаване и повишение, имат същата професионална подготовка и са несменяеми. Въпреки че имат военно звание, те не са офицери от кариерата и тези степени са им били присвоени от административния ръководител на съда, в който са били назначени.“ Следователно статутът на военните съдии предоставя достатъчно гаранции за запазване на тяхната независимост и непристрастност. Наред с това, военните съдилища прилагат същите процесуални правила като общите съдилища, като предвидените отклонения не водят до ограничаване правото на защита. Ако в миналото са съществували съмнения в независимостта и непристрастността на военните съдии, то при сегашната организация на военните съдилища такива са изключени.

Вероятно военното звание, което присвояват военните съдии, създава неправилната представа, че те са част от военното ведомство и се подчиняват на военната йерархия. За да се избегнат подобни съмнения в независимостта и непристрастността на военния съд, може би е удачно да се предприемат законодателни промени за пермахва на военното звание на съдиите, както и някои промени в подсъдността на военните съдилища.

IV Съответствие с международните стандарти и изисквания за справедлив съдебен процес в производството пред българските военни съдилища

В международен аспект е налице тенденция към ограничаване на подсъдността на военните съдилища, най-вече по отношение на цивилни лица. Когато граждански лица са съдени от военни съдилища, често възниква въпросът за тяхната независимост и непри-

страстност и способността им да осигурят справедлив съдебен процес. От направения по-горе анализ е видно, че съмненията относно независимостта на съда могат да възникнат с оглед на съдоустройството, подсъдността и процедурата. В зависимост от организацията и правилата за функциониране на съдилищата могат да се създадат условия за зависимости вътре в системата или извън нея, което опорочава процеса. Способността на съдилищата да осигурят справедлив процес се гарантира чрез правилата за тяхната **организация, компетентността им и правилата на съдопроизводството**. В тези три аспекта следва да се разгледа и въпросът доколко българските военни съдилища изпълняват изискванията за справедлив съдебен процес, осъществяван от независим и непристрастен съд.

1. По отношение на съдоустройството:

а) Според международните изисквания военните съдилища трябва да бъдат създадени от конституцията или законодателството при спазване на принципа за разделение на властите и трябва да бъдат неразделна част от нормалната съдебна система. **Съществуването на военни съдилища в България е предвидено в Конституцията** (чл. 119, ал. 1). Военните съдилища са постояннодействащи органи със специална компетентност, част от общата съдебна система на страната. Те не са извънредни правораздавателни органи, а Българската конституция изрично забранява създаването на извънредни съдилища. **Съдоустройството, подсъдността и съдопроизводството са уредени съответно в Закона за съдебната власт (ЗСВ) и Наказателно-процесуалния кодекс (НПК)**. Редът за назначаване на магистратите е регламентиран в ЗСВ. В това отношение създаването, устройството и функционирането на военните съдилища съответства на международните изисквания.

б) Военните съдилища са **специализирани съдилища в общата съдебна система на страната**, възглавявана от общ Върховен касационен съд¹². Те не са обособени в отделна самостоятелна система. Бюджетът им се формира от бюджета на съдебната власт. Военните съдилища не са част от ведомството на Министерството на отбраната, не са подчинен-

¹² В този смисъл вж. Петков, Пл. Състояние и проблеми на съвременното..., 159.

ни на военната йерархия, а военните съдии не са подчинени на военното началство. Съдиите не са в служебни взаимоотношения с военното началство, което изключва всякакви зависимости, формални или неформални. Самата структура и организация на военните съдилища не предполага такава зависимост.

в) **Изискванията и редът за назначаване на магистратите, в т.ч. военните съдии** е регламентиран в ЗСВ. Съдиите във всички съдилища (общи, военни и специализирания наказателен съд) се назначават, повишават, понижават, преместват и освобождават от длъжност от Висшия съдебен съвет. Изискванията за общите и за специализираните съдилища са еднакви, посочени в чл. 162 ЗСВ. Съдиите се назначават след конкурс по решение на съответната колегия на ВСС. Важно е да се подчертае, че изискванията и редът за назначаване са същите, както за общите съдилища. След назначаване военните съдии, прокурори и следователи получават **офицерско звание** (чл. 161, ал. 5 ЗСВ) по реда, предвиден в ЗОВСРБ. Те обаче не са кадрови военнослужещи. В случая военното звание не е показател за принадлежност към въоръжените сили. Както вече е посочено по-горе, военните съдии са *юристи с военно звание* без да са подчинени на военното началство.

Вероятно военното звание е остатък от минали периоди, когато е бил утвърден принципът военнослужещите да бъдат съдени от военни. Тогава е имало и изискване членовете на състава на съда да са с по-високо военно звание от подсъдимия. В миналото това е било гаранция за запазване на честта и чинопочитанието в армията. В момента ситуацията е различна и всъщност нищо не налага необходимостта военните съдии да имат военно звание. Това създава по-скоро грешна представа за наличие на отношения на зависимост между съдиите и военното началство. Може би е удачно да се премахне военното звание на съдиите във военните съдилища, за да се избегнат всякакви съмнения относно тяхната непристрастност и функционална независимост.

г) **Съдебни заседатели** във военните съдилища могат да са генерали (адмирални), офи-

цери и сержанти на военна служба (чл. 67, ал. 2 ЗСВ). Това че съдебните заседатели са действащи военнослужещи, също създава съмнения относно независимостта и непристрастността на съда според практиката на ЕСПЧ. Това е посочено в мотивите на разгледаното по-горе Решение Мустафа с/у България. Целта на това изискване, заложена още в старото военно-съдебно законодателство, е била в състава на съда, освен професионални юристи, да има и лица, добре запознати с военната служба и дисциплина, което би осигурило правилно и обективно решаване на делото. Това изискване е запазено до днес, като вероятно това е целенасочено решение, а не просто остатък от минали правни уредби. Военните съдии, въпреки че имат военно звание, не са кадрови военнослужещи. Съдебните заседатели са тези, които имат нужния опит и професионална подготовка, особено при престъпления, насочени срещу военната служба и дисциплина. Фактът на принадлежност към армията, сам по себе си, не би трябвало да създава съмнения за предубеденост и зависимост. Съставът за конкретно дело се избира на случаен принцип, за съдебните заседатели важат същите основания за отвод като за съдиите, което гарантира принципа за независимост. Освен това, за разлика от миналите периоди, на съвременен етап военният началник няма никакви правомощия за намеса в наказателния процес, нито в досъдебната, нито в съдебната фаза. Възможността за влияние от страна на военното началство е изцяло ограничена. Ако има някакви съмнения относно независимостта и непристрастността на съдебен заседател, той следва да бъде отведен от делото. Това обаче трябва да се преценява за всеки конкретен случай, а не само с оглед на факта, че лицето принадлежи към дадена военна структура.

2. По отношение на подсъдността:

а) В международен аспект е заложен принципът цивилни лица да не попадат под юрисдикцията на военните съдилища. Това би трябвало да става само „по изключение“, когато има „сериозни и обективни причини“ такива дела да се разглеждат от военни съдилища¹³. В РБ подсъдността по наказателни

¹³ В този смисъл са текстовете на Проекта на принципи за правораздаване от страна на военните съдилища на ООН и Международния пакт за граждански и политически права.

дела е регламентирана в НПК, тя не може да се договаря или да се определя *ad hoc* за конкретно дело. Единствено в определени хипотези ВКС може да реши делото да се разгледа от друг равен по степен съд (чл. 43 НПК). Специалната подсъдност на военните съдилища е регламентирана в чл. 396 НПК, като в закона се съдържат клаузи, според които ако делото е подсъдно едновременно на общ и военен или на СпНС и военен съд, то се разглежда от военния съд. В чл. 396 НПК законодателят е посочил и случаите, когато цивилни лица са подсъдни на военен съд.

Според чл. 396, ал. 1, т. 6 на военен съд са подсъдни граждански лица на служба в МО, БА, структурите на подчинение на министъра на отбраната, НСО и ДАР, при или по повод изпълнение на службата им. Посочените структури са част от системата за национална сигурност, а лицата са подсъдни на военен съд само за деяния, свързани със службата. В този случай по-скоро няма противоречие с международните стандарти, въпреки че става въпрос за цивилни лица. Естеството на тяхната работа е свързано с националната сигурност и извършените престъпни деяния биха могли да застрашат пряко или косвено сигурността на страната и на гражданите. Законодателят правилно е преценил, че е целесъобразно тези престъпления да попадат в компетентността на военните съдилища с оглед потенциалната заплаха за националната сигурност.

Според чл. 396, ал. 2 НПК на военен съд са подсъдни делата за престъпления, в осъществяване на които са участвали и граждански лица. Тъй като военнослужещите са подсъдни на военен съд за всички престъпления (не само за военни престъпления по Глава 13 НК), е напълно възможно при съучастие или съизвършителство граждански лица да бъдат съдени от военен съд за деяния, които нямат връзка с военната служба. В този случай е налице противоречие с международните стандарти и изисквания. Изкуственото разделяне на делата обаче би възпрепятствало разследването и разкриването на обективната истина. Към насто-

ящия момент основният критерий, използван от законодателя при определяне на военната подсъдност, е служебното положение на дееца. Щом един от извършителите, поради лично качество (в случая служебно положение), подлежи на съдене от военен съд, компетентен да разгледа делото е военният съд. На този етап все още е валидно ТР № 60 от 27.IV.1978 г. по н.д. № 56/77 г., ОСНК, според което „единственият критерий за определяне подсъдността на военните съдилища, посочен в чл. 388, ал. 1 НПК от 1974 г. (отм.) (сега чл. 396, ал. 1 НПК – б.м. И.И.), е длъжностното качество на субекта на престъплението. При съучастие или съпричинителство между граждански лица и лицата, изброени в чл. 388, ал. 1 НПК (отм.), делата са подсъдни на военните съдилища, независимо каква е относителната тежест на деянието, извършено от военнослужещия или приравнения на него, дали той е извършител, подбудител или помагач, дали деянията са единни, продължени или продължавани, умишлени или непредпазливи престъпления“.

За да се избегне противоречие с международните стандарти, може би е удачно да се направят промени в подсъдността на военните съдилища, като се въведе ограничена компетентност на военните съдилища само за деяния, извършени по повод или във връзка със службата. (Към момента по отношение на военнослужещи и лица с военно звание от други ведомства компетентността е разширена – за всички престъпления). Препоръка за ограничена военна подсъдност по отношение на военните лица се съдържа и в Проекта на принципи за правораздаване от страна на военните съдилища¹⁴.

в) В разгледаното по-горе решение на ЕСПЧ Мустафа с/у България е посочено, че „необходимостта едно дело да бъде разглеждано от военен съд не трябва да бъде абсолютизирана“ и че едно дело следва да се разглежда от военен съд, когато „престъплението е имало някакво отношение към армията или имуществото на военните“, а не поради единствената причина, че един от съучастниците е

¹⁴ Принцип 8: „Компетентността на военните съдилища трябва да бъде ограничена до военни престъпления, извършени от военнослужещи. Военните съдилища могат да съдят лица, приравнени на военнослужещи, но само за престъпления, извършени при упражняването на дейността, във връзка с която са приравнени на военнослужещи.“

бил военен. Този извод е логичен и резонен, което обаче налага законодателни промени в посока ограничаване подсъдността на военните съдилища, както е посочено в предходния абзац. С подобни промени ще бъдат достигнати международните стандарти по отношение на военното правораздаване, а също така ще се осигури по-тясна специализация на военните съдии с оглед целта и задачите на военното правосъдие.

3. По отношение на съдопроизводството:

Производството по делата, подсъдни на военните съдилища е регламентирано в Глава 31 НПК „Особени правила за разглеждане на дела, подсъдни на военните съдилища“. Същественото е, че няма значителни отклонения от общата наказателна процедура. Съществуващите различия не са съществени и не водят до същинска диференциация на процедурата. Налице са особености във връзка с мерките за неотклонение по отношение на някои категории лица, извършването на оглед и освидетелстване, правилата за разделяне на дела, ограничение на публичността, изискване за уведомяване на военния началник за някои действия. Особеностите не засягат процесуалното развитие на делото и не водят до ограничаване на процесуалните права на участниците в производството¹⁵. Няма отклонения в производството, които да поставят под съмнение провеждането на справедлив съдебен процес.

От анализа може да се направи извода, че българските военни съдилища **отговарят на изискванията за справедлив съдебен процес**, проведен от независим и безпристрастен съд. Това се извежда от следното:

- военните съдилища са конституционно установени органи;
- те са постояннодействащи съдилища със специална подсъдност, част от общата съдебна система на страната;
- тяхната компетентност и правилата на съдопроизводството са регламентираны в НПК;
- изискванията и редът за назначаване на военните съдии са уредени в ЗСВ и са същите като за съдиите в общите съдилища;

– военните съдии не са кадрови военнослужещи и не са подчинени на военното началство;

– установени са правила за отвод на военните съдии и съдебни заседатели;

– в процедурата пред военните съдилища няма съществени отклонения от общия ред, не са ограничени процесуалните права на участниците в производството.

Независимо от направените изводи, могат да бъдат открити **два проблема, свързани с функционирането на военните съдилища:**

1) Противоречие с международните стандарти във връзка с **разширената подсъдност по отношение на военни лица** (за всички престъпления, а не само за тези, свързани със службата). Така се стига до ситуации, в които военният съд разглежда престъпления, които нямат никаква връзка с военната служба и дисциплина. Когато в извършване на престъплението са участвали и граждански лица, те също попадат под юрисдикцията на военния съд. Това, освен че противоречи на международните стандарти, нарушава и специализацията на военните съдилища, която би трябвало да е съобразена със задачата на военното правосъдие за поддържане на военния ред и дисциплина. В тази връзка е удачно да се предприемат законодателни промени в посока **ограничаване подсъдността на военните съдилища само за престъпления, извършени при или по повод изпълнение на службата.**

2) Като проблемен момент се очертава и присвояването на **военно звание на военните съдии**. Това създава погрешната представа, че те са част от военната йерархия и са подчинени на военното началство, което пък от своя страна създава внушение за пристрастност и зависимост. За да се избегнат подобни погрешни изводи, може да се помисли за **премахване на военното звание**, което така или иначе, е остатък от минали правни уредби и не е необходимо на съвременен етап. Достатъчно е съдиите да отговарят на изискванията на ЗСВ, да притежават необходимите професионални и нравствени качества, за да изпълняват ефективно задълженията си.

Посочените проблеми, сами по себе си, не опорочават производството, но създават

¹⁵ Вж. **Маринова, Г.** Споразумението в българския наказателен процес. София: Сиби, 2017, с. 35.

внушение за липса на независимост на съда и справедливост на процеса. За едно лице фактически е без значение дали делото ще се разгледа от общ или военен съд, тъй като процедурата е идентична, а за съдиите важат едни и същи изисквания и ред за назначаване. Военните съдилища прилагат същите принципи и правила, както и общите съдилища. Особеностите в процедурата са незначителни, като не влияят на хода на процеса и не ограничават правата на страните. Предвидени са необходимите гаранции за независимост и безпристрастност на съда.

С предложените по-горе законодателни промени би се постигнало пълно съответствие с международните стандарти по отношение на военното правосъдие, установени в международни актове и практиката на ЕСПЧ.

БИБЛИОГРАФИЯ

Гинтер, Ян. Гаранции за независимост на съда. *Съдебно право*, 2015, онлайн: <http://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2015/5/11/> // **Ginter, Yan.** Garantsii za nezavisimost na sada. *Sadebno pravo*, 2015, <http://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2015/5/11/>

Маринова, Г. Споразумението в българския наказателен процес. София: Сиби, 2017. // **Marinova, G.** Sporazumenieto v balgarskia nakazatelen protses. Sofia: Sibi, 2017.

Петков, Пл. Състояние и проблеми на съвременното българско военно правосъдие. *Политика за сигурност и отбрана – актуални проблеми на националната и международната сигурност*. София: Военна академия, 2010. // **Petkov, Pl.** Sastoyanie i problem na savremennoto balgarsko venno pravosadie. *Politika za sigurnost i otbrana – aktualni problem na natsionalnata i mezhdunarodnata sigurnost*. Sofia: Voenna academia, 2010.

Ръководство по чл. 6 на Конвенцията. Право на справедлив съдебен процес (наказателноправен аспект). Страсбург, Съвет на Европа/Европейски съд по правата на човека, 2014. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_BUL.pdf // *Rakovodstvo po chl. 6 na Konventsiata. Pravo na spravedliv sadeben protses (nakazatelnopraven aspekt)*. Strasburg, Savet na Evropa/Europeiski sad po pravata na choveka, 2014. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_BUL.pdf

Чинова, М. Досъдебното производство по НПК. Теория и практика. София: Сиела, 2013. // **Chinova, M.** Dosadebnoto proizvodstvo po NPK. Teoria i praktika. Sofia: Siela, 2013.